

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Güvenlik

HİCRAN ATATANIR

Gözleri kocaman çocuklar için değer...

Mücadeleye değer...

Bir hayat pahasına da olsa; değer!...

Yaşar Kemal

Özet

Çocuk yoksulluğu sadece gelir düzeyi esas alınarak mücadele edilmesi mümkün olmayan karmaşık bir sorunsaldır. Çocuk gereksiniminin nasıl tanımlandığı, nasıl karşılandığı, kaynakların haneye nasıl ulaştığı ve paylaşıldığı, bakım gibi süreklilik arz eden hizmetlerle çocuğun nasıl ilişkilendiği ve ebeveynlerin ne şekilde desteklendiği çocuk yoksulluğu ile mücadelede belirleyici önem taşır. Bu mücadelede sosyal güvenlik sisteminin işlevsel bir rol oynaması gerektiğini savunan çalışmamızda çocuk yoksulluğuyla mücadele olgusu sosyal güvenlik hakkı temelinde ele alınmıştır. Çocukların yoksulluk riskiyle karşılaşmamasında etkili bir sosyal sigorta uygulaması olan aile sigortasının henüz yaşama geçirilmediği ülkemizde sosyal güvenlik sistemimizin hane odaklı yoksullukla mücadeledeki yetersizliğinin yarattığı sosyopolitik boşluklara dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak; tüm çocukların genel sağlık sigortasında olduğu gibi sosyoekonomik risklere karşı doğrudan sigortalanması gerektiği; dul/yetim aylıklarının hanenin yoksulluk profili ve gereksinimleri esas alınarak belirlenmesine ihtiyaç olduğu ve çocuk odaklı sosyal sigorta uygulamalarının yaşama geçirilmesinde yarar olduğu tezleri ileri sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Çocuk yoksulluğu, sosyal güvenlik, aile sigortası.

– DERLEME MAKALE –

177

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 177-188

HİCRAN ATATANIR, hatatanir@gmail.com

Sosyal Güvenlik Kurumu

ORCID <https://orcid.org/0000000209384245>

Geliş Tarihi 23.10.2023 • Kabul Tarihi 20.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.310>

Social Security in Fighting Child Poverty

Abstract

Child poverty is a complex problematic that cannot be tackled solely on the basis of income level. How child needs are defined, how they are met, how resources reach the household and how they are shared, how the child is associated with continuous services such as care, and how parents are supported are of decisive importance in the fight against child poverty. In our study, which argues that the social security system should play a functional role in this struggle, the phenomenon of combating child poverty is addressed on the basis of the right to social security. In our country, where family insurance, which is an effective social insurance practice in preventing children from facing the risk of poverty, have not yet been put into practice, attention has been drawn to the sociopolitical gaps created by the inadequacy of the our social security system in combating household-oriented poverty. In conclusion, it has been argued that all children should be directly insured against socio-economic risks as in general health insurance, that there is a need to determine widow/widower pensions based on the poverty profile and needs of the household and that it is beneficial to implement child-oriented social insurance practices.

Keywords: Child poverty, social security, family insurance.

Giriş

Çocuğu yoksullukla kaderi çizilen bir nesneye indirgeyen politikaları tersine çevirmek, onu bugünün ve geleceğin öznesi ve varsıl bir dünyanın mimarı olarak kabul etmekle başlamaktadır. Hak temelli anlayış doğrultusunda çocukları derinleşen yoksulluktan ve bu yoksulluğun beraberinde getirdiği sosyal sorun girdabından kurtarabilmek, geleceği inşa edebilmenin kritik bir unsurunu oluşturmaktadır. Ortaya çıkış nedeni çocuk emeğini yoksulluktan ve sömürüden korumak olan sosyal güvenlik sistemleri açısından da bu inşa süreci, varoluşsal bir önem taşımaktadır. Kayıt dışı istihdam, güvencesizlik, düşük ücret ve işsizlik gibi yapısal sorunlar ile karakterize hanelerde yaşayan çocuklar sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmakta ve bu durum yoksulluk riski karşısında çocukların sosyal korumasız kaldığı bir sosyopolitik boşluk yaratmaktadır. Diğer yandan çocuk yoksulluğuyla mücadelede kalıcı çözümler içermesine karşın ihmal edilen başlıklardan birisini sosyal güvenlik politikaları oluşturmaktadır.

Çocukların yoksulluk riski karşısında korunması anlayışının gelişmesinde; üretimin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi ve aile yapısının değişmesiyle birlikte çocuğa verilen toplumsal değer artması etkili olmuştur. Anne ve babaların ücretli çalışanlar olarak ekonomideki yerlerini almaya başlaması çocukları için ayırdıkları zamanı da arttırmış ve çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde duygusal bağ önem kazanmaya başlamıştır. Çocukların tarlada ya da atölyede çalışmak yerine okulda daha uzun süre ve iyi eğitim alabilme olanağı elde etmiş olmaları, sanayileşme süreciyle birlikte sağlanan sosyoekonomik gelişmeye paralel bir kazanım kabul edilebilir. Sadece bu kazanım bile çocuklara verilen ekonomik değerini yerini duygusal/psikolojik değer almasını sağlayan bir adım olarak çocuklara ilişkin yaklaşımda köklü bir değişim yaratmıştır.

Değişen üretim ilişkilerine paralel olarak gelişen sosyal güvenlik sistemleri de ailelerin çocuklarına duyduğu maddi ve manevi bağımlılıkların azalmasında, çocukları bir yaşlılık veya bakım sigortası aracı gibi görme anlayışlarının değişmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu anlayış değişikliği sadece yarının yetişkinleri olarak değil; bugünün çocukları olarak da çocuğun başlı başına bir değer taşıdığı kabul edilmesini sağlayarak sosyal güvenlik haklarının tanınmasının önünü açmıştır. Gelişen bu yaklaşımla çocuklar sanayileşmenin, şehirleşmenin, göçlerin ve yoksulluğun olumsuz etkilerinden, sağlık ve refahlarıyla ilgili alınan önlemlerle korunmaya çalışılmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak görülmüş ve çocuk odaklı sosyal sigortacılık uygulamalarına hız verilmiştir. Günümüzde ise çocuklar sosyal güvenlik sistemi içinde genel olarak hak sahibi bireyler olarak hukuki düzenlemelerde karşılık bulmaktadır. Ancak kuşkusuz yoksulluk, işsizlik ve güvencesizlik gibi yapısal sorunlar nedeniyle her ne kadar yasalarda çeşitli sosyal güvenlik haklarına sahip olsalar da pek çok çocuk bu haklara fiilen kullanabilme olanağından yoksundur. Sosyal devlet ilkesi gereği tüm çocukların biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerini en iyi şekilde sürdürebilmeleri, her türlü ihmal, istismar ve yoksunluktan korunmaları için gerekli uygulamaları tam anlamıyla hayata geçiremediğimiz sürece de çocuk ve sosyal güvenlik kavramları arasında güçlü bir ilişki kurmak mümkün değildir.

Çocukların sosyal güvenliği esasen toplumların çocuklara ve onların geleceğine verdikleri değere ayna tutan temel göstergelerdendir. Çocuklar bir toplumda yoksulluğun neden olduğu eşitsizliklerden kişisimsel olarak etkilenen grupların başında gelmekte ve yoksullukla

mücadele politikalarının dönüştürücü gücü de tam olarak çocukların yaşam koşullarının iyileşmesi ile başlamaktadır (Corus vd., 2016). Yine çocukluk yoksulluğa dair rıza kültürünün ya da razı olma davranışının pekiştiği bir evre olarak karşımıza çıkmakta ve bu evre yoksulluktan çıkış motivasyonunun gelişimine de etki etmektedir (Açıkalin 2008; Duncan vd. 2012). Yoksulluğu ‘kutsayan’; ekonomik ve sosyolojik olarak da içselleştiren toplumlarda sosyal yardımların politize edilmesi ile birlikte birey-devlet ilişkisi nepotizme indirgenirken buradan devşirilen siyasi gücün de bir ‘istikrar’ dayanağına dönüştürüldüğü görülmektedir. En çok da çocukların geleceğini etkileyen bu ‘istikrarlı’ yoksulluk döngüsünün kırılmasında özellikle eğitim, istihdam, sosyal güvenlik gibi temel haklara insan onuruna yakışır koşullarda erişim belirleyici önem taşımaktadır. Bu haklara tam erişim sağlamayan çocuklar birey-devlet ilişkisinin değil; yoksul birey-sosyal yardım devleti ilişkisinin tarafı haline gelmekte ve üstelik çocukların yoksulluğu hayırseverlik temeline dayanan sivil toplum örgütlerince bağış toplama stratejilerinin ‘etkili’ bir argümanı olarak araçsallaştırılmaktadır (Atatanır, 2016). Konu bu yönü ile de çocukların yoksulluktan korunmasının ve sosyal güvenlik haklarının kamu güvencesi altına alınmasının tartışmasız önemini ortaya koyar niteliktedir. Bu nedenle çalışmamızda konu öncelikle sosyal güvenlik yoluyla çocukların yoksulluktan korunmasında hangi sosyal sigorta uygulamalarına sahip olduğumuz temelinde incelendikten sonra sosyal güvenlik sisteminin daha işlevsel kılınması için aile sigortası ile nasıl güçlendirilebileceği sorusu ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de Çocukların Sosyal Güvenlik Hakları

Türkiye’de çocukların sosyal güvenlik kapsamına alınarak sosyal sigorta güvencesine sahip olmaları için günümüze dek yürürlüğe giren pek çok mülga düzenleme bulunmaktadır. Bugün yürürlükte olan iki temel kanunu ise 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu oluşturmaktadır. Bu iki kanunun yürürlüğü ile yaşama geçen sosyal güvenlik reformu ilkesel olarak tüm vatandaşların olduğu gibi çocukların da sosyal güvenlik alanında öncelikli yararını gözetme ve koruma noktasında önemli hükümler barındırmaktadır. Bu anlamda sosyal güvenlik reformu ile birlikte 18 yaşına kadar her çocuğun genel sağlık sigortası kapsamına alınmış olması dikkate değer bir adımı oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin işleyişinde sosyal sigorta uygulamaları başta gelmektedir ve bu uygulamalar kapsamında sigortalılık başlangıç yaşı 18

kabul edilmektedir. Sigortalılık başlangıcının 18 yaş olarak kabulüne ilişkin düzenlemelerin devlet memuru statüsünde çalışanlar için 8 Haziran 1949; kendi adına ve hesabına çalışanlar için 19 Nisan 1979 ve işçi statüsünde çalışanlar için 1 Nisan 1981 tarihinde yürürlüğe girdiği görülmektedir. Yine 5510 sayılı Kanun'un 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentleri gereği sigortalı sayılması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanların sigortalı sayılmayacağı Kanunun 6. maddesinin (h) bendi ile hüküm altına alınmış bulunmaktadır. Dolayısı ile sosyal güvenlik kural olarak kişinin 18 yaşından itibaren kendi sigortalılığı temelinde tanımlanan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ve genel olarak bakıldığında sosyal güvenlik sisteminde çocuk;

- 18 yaşını dolduruncaya kadar genel sağlık sigortalısıdır. 18 yaşından küçük çocuğun ana ve babası da yok ise genel sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenmektedir.
- Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta iken ölen anne veya babasından gelir veya aylık bağlanan veya toptan ödeme yapılan hak sahibidir.
- Aday çıarak, çıarak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenci olarak iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası kapsamında bizzat kendisi sigortalıdır.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Kanunu gibi mülga sosyal güvenlik kanunlarında da çocuklara ilişkin sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişi olarak sağlık sigortalısı veya vefatı halinde yetim aylığı hak sahibi olarak tanımlandığı çeşitli düzenlemeler yer almıştır. Ancak 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunundan farklı olarak bu kanunlar kapsamındaki sigortalılar için haklardan yararlanabilmeleri için belirli sigortalılık süresi ve prim ödeme gün sayıları gözetilmiştir. 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanun ile sigortalılar, eşleri ve çocukları arasında farklı şartları gözetilen bu uygulamalara genel olarak son verilmiştir. 5510 sayılı Kanun'da genel olarak çocukların yaşına, cinsiyetine, eğitim durumuna, medeni haline ve bakıma muhtaçlık ihtiyacına göre değişen koşullar çerçevesinde tanınan çeşitli haklar sıralandığı görülmektedir. Anılan Kanun kapsamında çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren temel düzenlemelere aşağıda maddeler halinde yer vermiştir:

- Kanun'un "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinin yedinci fıkrasına göre hak sahibi, "Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife

malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, ana ve babasını” ifade etmektedir.

- Mezkur maddenin onuncu fıkrasında sigortalıların “Bakmakla yükümlü olduğu kişi” aynı fıkrada belirtilen bentler dışında kalan genel sağlık sigortalısının, sigortalı sayılmayan veya isteğe bağlı sigortalı olmayan, kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olan; a) Eşini, b) 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim veya Meslekî Eğitim Kanununda belirtilen aday çıraklık ve çıraklık eğitimi ile işletmelerde meslekî eğitim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim görmesi halinde 25 yaşını doldurmamış ve evli olmayan çocukları ile yaşına bakılmaksızın bu Kanuna göre malûl olduğu tespit edilen evli olmayan çocuklarını,... kapsar” denilmektedir.
- Kanun’un 6. maddesinin (h) bendine göre Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentleri gereği sigortalı sayılması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanlar sigortalı sayılmamaktadır. Söz konusu (h) bendinin uygulanmasıyla ilgili olarak, bir meslek veya sanat okulunu bitirenlerden, Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre mahkemece ergin kılınmak suretiyle, öğrenimleriyle ilgili görevlerde çalışanlar hakkında ise 18 yaşın bitirilmiş olması şartı aranmamaktadır.
- Kanun’un 5. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde; “Meslekî Eğitim Kanununda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası; meslekî ve teknik ortaöğretim ile yükseköğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrenciler, meslekî ve teknik ortaöğretim sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrenciler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından desteklenen projelerde görevli bursiyerler ile Yükseköğretim Kanununun 46. maddesine tabi olarak kısmi zamanlı çalıştırılan öğrencilerden aylık prime esas kazanç tutarı, 82. maddeye göre belirlenen günlük prime esas kazanç alt sınırının otuz katından fazla olmayanlar hakkında ise iş kazası ve meslek hastalığı sigortası uygulanır. Bu bentte sayılanlar, 4. maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar ve bunlardan bakmakla yükümlü olunan kişi durumunda olmayanlar hakkında ayrıca genel sağlık sigortası hükümleri uygulanır” denilmektedir. Bu hükümle aday çırak ve çıraklar ile işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler ve stajyer öğrenciler Kanun kapsamında sayılmıştır.
- Yine Kanun’un 81. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde bu kişiler için prim oranları belirtilmiştir. Buna göre; Kanun’un 5. maddenin

birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilenler için prim oranı, prime esas kazançlarının %6'sıdır. Bu prim oranının %1'i kısa vadeli sigorta kolları, %5'i genel sağlık sigortası primidir. Yine anılan maddenin birinci fıkrasının (e) bendinde belirtilen kursiyerler için prim oranı, prime esas kazançlarının %5,5'idir. Bu prim oranının %1'i kısa vadeli sigorta kolları, %4,5'i genel sağlık sigortası primidir.

- Kanun'un 16. maddesinde iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası; 32. maddesinde ise ölüm sigortası kapsamında sağlanan haklar ve yararlanma şartlarına yer verilmiş olup bu maddelerde gelir veya aylık bağlanmış olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi hüküm altına alınmıştır. Gelir veya aylık bağlanmış olan kız çocuklarının evlenmeleri ve talepte bulunmaları halinde almakta oldukları aylık veya gelirlerinin iki yıllık tutarı bir defaya mahsus olmak üzere evlenme ödeneği olarak peşin ödenmektedir.
- Kanun'un 34. maddesinin (b) bendinde bu Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmayan veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir ve aylık bağlanmamış çocuklardan;
 - 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamayanların veya,
 - Kurum Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirip malûl olduğu anlaşılanların veya,
 - Yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlarının, her birine ölüm aylığının %25'i oranında aylık bağlanmaktadır.
- Sigortalı tarafından evlât edinilmiş, tanınmış veya soy bağı düzeltilmiş veya babalığı hükme bağlanmış çocukları ile sigortalının ölümünden sonra doğan çocukları da bağlanacak aylıktan bu yukarıda belirtilen esaslara göre yararlanmaktadır. 5510 sayılı Kanun'a göre bağlanacak aylık ve gelirlerin birleşmesi durumunda hem anne hem de babasından aylığa hak kazanan çocuklara, yüksek olan aylığın tamamı, az olan aylığın yarısı, aylık olarak bağlanmaktadır.
- Kanun'un 38. maddesinde uzun vadeli sigorta kolları bakımından sigortalılık süresi düzenlenmiş olup bu maddeye göre 18 yaşından önce malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tâbi olanların sigortalılık süresi, 18 yaşını doldurdıkları tarihte başlamış kabul edilmektedir. Bu tarihten önceki süreler için ödenen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primleri, prim ödeme gün sayılarının hesabına dahil edilmektedir.

- Kanun'un 60. maddesi gereğince; gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişilerle ana-babası olmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar genel sağlık sigortalısı sayılmıştır. Buna göre genel sağlık sigortalısı sayılan kişilerin çocukları 18 yaşını dolduruncaya kadar sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Anne ve babası olmayan 18 yaşın altındaki çocuklar ise primi Devlet tarafından ödenerek genel sağlık sigortalısı sayılmaktadır.
- Kanun'un 67. maddesinin dördüncü fıkrasına 2013 yılında getirilen ek cümle ile lise ve dengi öğrenim görülmesi sebebiyle bakmakla yükümlü olunan kişi veya hak sahibi sıfatıyla sağlık hizmetinden yararlandırılan çocuklara, 20 yaşını dolduracakları tarihi aşmamak kaydıyla bu öğrenimlerini bitirmelerini izleyen tarihten itibaren 120 gün süreyle aynı kapsamda sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam etme hakkı tanınmıştır.
- Son olarak ilave etmek gerekir ki mülga 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nda çocuklar için eğitim ve öğretim yardımı uygulamalarına da yer verilmişti. Söz konusu Kanun'un bu kapsamda yürürlükte olan son düzenlemesini oluşturan 65. maddesine göre harp malulünün çocuklarından biri okulunu bitirmiş veya bütünlümeye kalmaksızın bulunduğu sınıfa yükselmiş bulunması şartıyla, her yıl adedi yüzü geçmemek üzere, Devlete ait yatılı orta öğrenim okul ve müesseselerinde parasız okuma hakkı bulunmakta ve bu hak savaşta ölenlerin çocuklarını da içermektedir.

Yukarıda sıralanan haklar çocukların sosyal güvenliği açısından kuşkusuz önemli kazanımlar olmakla birlikte yeterli değildir. Çocukların sosyal sigorta hizmetlerine erişim sağlayabilmesi esasen ebeveynlerinin sigortalılık kapsamında olmasına ve sigorta primlerinin düzenli ödenmesine bağlı bulunmaktadır. Bu ise yoksulluk, işsizlik, kayıt dışı istihdam ve kırılğan işlerle çevrelenmiş hanelerde yaşayan çocuklar için sosyal sigorta kapsamı dışında kalmayı beraberinde getiren yapısal bir sorun oluşturmaktadır. Güvencesizliğin hanede yarattığı döngüsel sorunlar içerisinde çocukların eğitim, sağlık, barınma ve beslenme koşulları risk altına girdiği gibi okuldan ayrılarak işe girmek zorunda kalan çocuklarda bu risklere iş kazası, meslek hastalığı, hastalık, ihmal ve istismar gibi etkilerine belki de bir ömür boyu maruz kalabileceği tehditler de eklenmektedir.

Kayıtlı istihdam açısından dezavantajlı kişilerin kendilerinin ya da çocuklarının ağırlıklı olarak çocuk işçi olduğu ya da geleneksel olarak kayıt dışı istihdam edilenlerin çocuklarının da kayıt dışı sektörde kaldığı yönünde somut çıkarımlarda bulunmamıza imkân verecek veriler elimizde mevcut değildir (SGK, 2014). Bununla birlikte nitelikli işgücü olarak tam zamanlı ve kayıtlı istihdam hakkının kullanılabilmesinde eğitim başta olmak üzere çocuklarının geleceğine yatırım yapma kaynakları sınırlı olan hanelerde yoksulluk nesilden nesile aktarılan bir sorunsala dönüşmektedir (UNICEF, 2023).

Bu döngüden çıkış noktasında sosyal güvenlik sistemlerinin sunduğu seçenekler arasında aile sigortası gibi bir seçenek de bulunmaktadır ancak bu seçenek ülkemizde henüz yürürlüğe girmemiş durumdadır. Konuyu çocuk yoksulluğu ile mücadeledeki önemine binaen ayrı bir başlık altında ele almakta yarar görülmektedir.

Aile Sigortası

Birey-devlet ilişkisinde sosyal güvenlik uygulamalarının toplumun farklı kesimleri açısından erişilebilir ve sürdürülebilir olması sosyal refahın ve sosyal adaletin herkes için asgari düzeyde sağlanabilmesi açısından son derece belirleyicidir. Sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler bütünü olarak sosyal güvenlik sistemi kapsamı dışında kalanlar için yoksulluk karşılaşılması muhtemel bir sosyoekonomik risk olarak belirlemektedir. Sosyal devletten sosyal yardım devletine dönüşmekte olan Türkiye’de sosyal yardım miktarları da halen hanelerin asgari hayat standardına göre belirlenen; bu standart belirlenirken hanedeki çocukların iyi beslendiği, sağlıklı bir ortamda yaşadığı, gelecek endişesi duymadan eğitimine devam edebildiği ve istihdama hazırlandığı süreçte temel insanî ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede gelir elde edebildiği öngörüsünden hareket edilerek hesaplanan bir veri değildir. Örneğin Almanya’da hanenin asgari geçim seviyesi çocuk parası uygulaması yolu ile desteklenirken özellikle gelir düzeyi düşük olan aileler ve çocukları için temel gereksinimler dikkate alınarak çocuklar yoksulluk riskinden korunmaya çalışılmaktadır ki bu amaç tam da aile sigortasının da varlık nedenini oluşturmaktadır.

Kaynağı refah devletinin sosyal politikaları olan aile sigortası doğrudan aileyi hedef alan ve aileyle ilgili belirlenmiş açık amaçlara ulaşmak için tasarlanmış sosyal güvenlik politikaları ya da yarattığı sonuçlar itibariyle dolaylı olarak aile üzerinde etki yaratan sosyal politikalar olarak varlık

gösterebilmektedir. Aileyi iş ve gelir sahibi yapmayı amaçlayan güçlendirme politikaları; aile hayatını geliştirmeye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri; ailesi olmayanlar için ailenin yerini tutacak veya alabilecek aile dışı kurumları geliştirmeye yönelik hizmetler bu dolaylı politikalardan birkaçıdır (ILO, 2021). Uluslararası Sosyal Güvenlik Birliği ise aileye yönelik sigortacılık uygulamalarını ailelerin normal yaşam standartlarını koruyabilmeleri ve gelişimleri için gerekli imkânları temin edici aynı veya nakdi olanaklar olarak ele almaktadır (ISSA, 2022).

Türkiye'nin 28 Haziran 1952 tarihinde belirli hükümlerini onaylamış olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkındaki Sözleşmesi'nin 40. maddesinde aile yardımları 'Yardım yapılacak hal, mevzuatla tayin olunacağı şekilde, çocukların geçimini sağlama mükellefiyeti' olarak tanımlanmıştır. Yapılacak yardımlar ise Sözleşme'nin 42. maddesinde konulacak şartlar çerçevesinde periyodik ödemeler yapılması; çocuklara yiyecek, giyecek, mesken, tatil geçirme yerleri veya ev idaresinde yardım sağlanması yahut bu yardımların mezc edilerek temini olarak sıralanmıştır. Anılan sözleşmede riskler bazında iş kazası, meslek hastalığı, analık, hastalık, işsizlik, malullük, yaşlılık, ölüm ve aile yardımı sigorta kolları belirlenmiş ve bu dokuz riske karşı çalışanların sigortalanması tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin onaylamadığı maddeler arasında bulunan aile yardımları ile ilgili hükümler sigorta kolu olarak ülkemizde çocuk yoksulluğu ile mücadele açısından da önem taşıyan bir alanı oluşturmaktadır. Aile sigortası uygulamaları çocuk yoksulluğu ile mücadelede gelirin yeniden dağılımına yönelik çalışmaları kapsamının yanı sıra sosyal risklerle karşı karşıya gelen aileye asgari bir gelir güvencesi sunarak ailenin bir bütün olarak korunmasını da hedeflemektedir. Aile sigortası ile bütünleştirilmiş çocuk merkezli politikaların, çocuğun eğitimi konusunda ailenin rolü ile toplumun rolünün doğru tanımlanmasında, çocuklarla ebeveynleri arasında sağlıklı bir dengenin kurulmasında yapıcı etkiler bıraktığı görülmektedir (Oberlin, 2007).

Türkiye'de aile sigortasının yaşama geçirilmesi, gelecekleri karşılaştıkları yoksulluk riskinin büyüklüğü ile hane bütçesinin sınırları arasında sıkışıp kalan çocukların ve kayıt dışılığa itilen anne babalarının asgari geçim standartlarına kavuşturulması için hak temelli bir başlangıç noktası oluşturacaktır. Özellikle çocukların eğitim ve istihdam olanaklarının arttırılabilmesi yönünde izlenecek aile odaklı bütüncül politikalar, nüfusu yaşlanmakta olan ülkemizde varlıklarına daha çok ihtiyaç duyulacak aktif işgücünün geliştirilebilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal sürdürülebilirliği açısından da önem taşımaktadır.

Tartışma ve Öneriler

İnsanları, kendilerini nesneleştiren sosyal yardım uygulamalarından hak temelli yaklaşımla ve hukukun üstünlüğünü esas alarak korumak, sosyal koruma felsefesinin özünü oluşturmaktadır. Özellikle de ebeveynleri ile birlikte biat-lütuf kültürünün içine sıkıştırılan çocukların özsaygılarını ve özgüvenlerini, özgür birer birey olarak gelişimlerini tehdit eden ve böylelikle eşitsizlikleri araçsallaştıran *siyasal* sosyal yardımlara karşı insan haklarını, insan onurunu ve sosyal adaleti merkeze alan çocuk dostu yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocukların engellilik, ırk, dil, din ve inanç, etnik köken gibi nedenlerle ayrımcılığa uğramasında yoksulluğun derinleştirici etkisini görerek yol almak ise eşit yurttaş anlayışına dayalı bir yoksullukla mücadele politikasını yaşama geçirmek için zorunluluk arz etmektedir. Çocuklar için ayrılan kamu kaynaklarının yönetiminde şeffaflık, verimlilik ve hesap verebilirlik ilkeleri ise izlenen politikaların çocukların üstün yararını gözetip gözetmediği noktasında birer mihenk taşı olarak kabul edilmelidir. Örneğin mevcut koşullarda yoksul çocuklara sosyal yardım amacıyla ayrılan kaynak büyüklüğü ne kadar, hangi hanelere ulaşıyor, muhtaçlık kararları standart mı, sosyal yardımlar kaç haneyi yoksulluk kısıracından çıkardı, kaç çocuk okula (başarıyla) devam edebildi, kaç çocuk nitelikli tedavi ilaç ya da hizmeti alıp sağlığına kavuşabilirdi gibi soruların tüm boyutları ile cevaplanabilmesi sosyopolitik bir önem taşımaktadır.

Çocuğu yoksulluk üzerinden ihmal ve istismar eden politikaları tartışabildiğimiz, çocuğun iyi olma hali üzerinde herhangi bir katkısı bulunmayan kurum ve kuruluşların işlevselliğini sorgulayabildiğimiz, yoksullukla mücadele amacına hizmet etmeyen kaynakların yoksul haneler için tahsisine yönelik politikalar geliştirdiğimiz bir düzlemde yoksulluk elbette mücadele edilip, etkisi en aza indirgenebilecek bir risktir. Çocuk yoksulluğunu kendi ekosistemi içinde görmek; demokratik-sürdürülebilir-yerel alt yapılarla çocuk refahını kurumsallaştırmaya yönelik adımlar atmak izlenebilecek bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bir ailede çocuğun yoksulluktan etkilenme düzeyi ile ebeveynin etkilenme düzeyinin aynı olmayabileceği öngörülerek yoksunluk halini hane ve çocuk odağında ayrı ayrı tanımlamak da bu bağlamda önem taşımaktadır. Bir sosyal sorun örüntüsü olarak yoksulluğun hanede keşiştiği diğer sorunlara da odaklanmak, çocuk yoksulluğuyla mücadelede doğrudan/dolaylı politikalar ayırımı belirleme sürecinde yol gösterici olacaktır.

Kısaca yoksulluk dediğimizde bugün en az 35 milyon insanımız ile 7 milyon çocuğumuzdan söz ediyoruz. Çocuğun yaşının, cinsiyetinin, ırkının, etnik kökenin ve engellilik durumunun onu yoksulluk karşısında daha kırılgan kılan koşullara dönüşebildiğini biliyoruz. Çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak için aile sigortası gibi yoksullukla mücadelede doğrudan etkili sosyal güvenlik uygulamalarına alan açmamız; her bir çocuğumuzun geleceği için daha insanca bir yaşamı ve gerçek anlamda sosyal adaleti mümkün kılabilir.

Hicran Atatanır

Kaynakça

- Açıklan, N. (2008). Yoksulluk ve genç kuşakların toplumsal hareketlilik şansları: İstanbul ve Gaziantep örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 1/3, 34-54.
- Atatanır, H. (2019). *Türkiye’de yoksulluk, sosyal yardım ve sivil toplum*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Corus, C., Saatcioglu, B., Kaufman-Scarborough, C., Blocker, C. P., Upadhyaya, S., & Appau, S. (2016). Transforming poverty-related policy with intersectionality. *Journal of Public Policy & Marketing*, 35(2), 211-222.
- Duncan, G. J., Magnuson, K., Kalil, A., & Ziol-Guest, K. (2012). The importance of early childhood poverty. *Social Indicators Research*, 108(1), 87-98.
- ISSA. (2023). Family and household benefits. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.issa.int/node/188611> adresinden erişildi.
- ILO. (2021). Family-friendly policies for workers in the informal economy. 7 Ekim 2023 tarihinde https://www.ilo.org/global/publications/WCMS_811833/lang-en/index.htm adresinden erişildi.
- Oberlin, E. M. (2007). *Family allowances: Policy, practice and the fight against poverty in Europe and Latin America?* Technical Report of World Social Security Forum, Moscow.
- SGK. (2014). *Çocuk ve sosyal güvenlik*. H. Atatanır. (Editör) ISBN: 978-605-4844-12-8. Yayın No: 134, Ankara.
- UNICEF. (2023). *Global trends in child monetary poverty according to international poverty lines*. Research Working Paper. 17 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/documents/child-poverty-trends> adresinden erişildi